



Прийоми з активізації пізнавальної активності старшокласників у груповій роботі

Ірина Дорожко,
доктор філософських наук, професор,

Олена Малихіна,
кандидат психологічних наук, доцент,

Людмила Туріщева,
кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Групова форма навчальної діяльності виникла як альтернатива існуючим традиційним формам навчання. В її основу покладені ідеї Ж.Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Дж. Дьюї про вільний розвиток і виховання дитини. Й.Г. Песталоцці стверджував, що вмiле поєднання індивідуальної і групової навчальної діяльності допомагає успішному навчанню дітей, а їхня активність і самодіяльність підвищують ефективність уроку. Різновидом групового навчання у межах класно-урочної системи стала белл-ланкастерська система. Розвиваючи ідеї Я. Коменського, автори цієї системи запропонували схему взаємного навчання. Значний внесок у розробку загальних принципів організації групової роботи дали дослідження В.К. Дяченка, В.В. Котової, Г.О. Цукермана, О.Г. Ярошенко та ін. Також вивчення даної проблеми представлене у застосованому на практиці підході до організації навчання, запропонованого О. Рівінім — методі взаємонавчання. Учитель не має часу працювати з кожним учнем. Тому методика навчання має бути такою, щоб надати можливість

кожному учню всебічного і найшвидшого розвитку.

Теоретичні дослідження та практичний досвід показують, що знання й уміння з будь-якої шкільної дисципліни будуть міцнішими й дієвішими, якщо предмет навчальної діяльності засвоюється через спілкування. Під час інтенсивного групового навчання виникає маленький колектив, що має позитивний вплив на становлення особистості кожного учня. Індивідуальна робота, до якої найчастіше вдаються сучасні вчителі, позбавляє навчально-виховний процес на уроці найважливішої ланки — міжособистісного спілкування й взаємодії, які дуже важливі під час здобуття нових знань.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що групова навчальна діяльність сприяє активізації та результативності навчання школярів, вихованню гуманних взаємин між ними, самостійності, умінню доводити та відстоювати свою точку зору, а також прислухатися до думки товаришів, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці. Отже, групова навчальна діяльність —

це форма організації навчання в малих групах учнів, що об'єднані спільною навчальною метою за опосередкованого керівництва вчителя і в співпраці з учнями. Учитель повинен знати, як поділити клас на групи і як організувати роботу в групах. Способів утворення груп існує багато, і вони значною мірою визначають те, як відбувається робота і яким буде результат. Методисти пропонують найбільш адаптовані способи розподілу за групами:

- за вибором учителя, тобто вчитель сам створює групи, враховуючи, наприклад, рівень навчальних досягнень учнів з предмета, темп роботи, ставлення до навчання, творчі здібності тощо;
- за бажанням учнів, тобто учні самостійно створюють групи, при цьому учитель повинен прогнозувати результативність такого поєднання;
- випадковим способом, тобто в групі організовуються ті учні, які за інших обставин ніяк не взаємодіють;
- за певною ознакою, яку пропонує вчитель чи обраний учень (наприклад, група учнів проживає в одному будинку чи на одній вулиці, прізвища починаються на одну букву тощо);
- за вибором лідера (капітана, командира, організатора групи), якого обирає вчитель (або клас колективно), а він збирає групу.

Запровадження групової роботи потребує попередньої підготовки учнів. Для цього під час проведення традиційних уроків вчителю необхідно використовувати певні види навчальної діяльності, зокрема індивідуальне самонавчання, парне навчання, групову роботу над виконанням спільного завдання, взаємонавчання груп, підготовка індивідуальних повідомлень тощо.

Цілісну систему навчальної діяльності учнів становлять фронтальна, індивідуальна та групова діяльність. З'ясуємо сутність і встановимо особливості групової навчальної діяльності школярів на основі порівняння її з фронтальною та індивідуальною. Фронтальна форма організації навчальної діяльності пере-

дбає навчання однією людиною групи учнів. При такій організації навчальної діяльності кількість слухачів завжди більша, ніж тих, хто говорить. Усі учні в кожен момент часу працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем результатів. При цьому вчитель організовує весь клас на роботу в єдиному темпі, прагне більш-менш рівномірно впливати на всіх школярів. У фронтальній роботі надзвичайно складно забезпечити високу активність усіх учнів. Індивідуальна форма організації навчальної діяльності передбачає, що кожен школяр працює самостійно, темп його роботи визначається ступенем цілеспрямованості, розвитку інтересів, нахилів. В індивідуальній навчальній роботі діяльність слабких учнів приречена на невдачу, тому в них є прогалини в знаннях, недостатня сформованість умінь і навичок навчальної самостійної роботи. Усі недоліки фронтальної та індивідуальної навчальної діяльності вдало компенсує групова (кооперативна). Групова форма організації навчальної діяльності — це форма організації навчання у малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою.

За такої організації навчання учитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Групове навчання відкриває можливості співпраці зі своїми однолітками, дозволяє реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню високих результатів засвоєння знань та формування вмінь. Така модель легко й ефективно поєднується з традиційними формами і методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання.

У своїй роботі ми проаналізуємо особливості активізації пізнавальної активності у процесі групової форми у старшокласників. Проблема розвитку пізнавальної активності учнів, успішне вирішення якої дозволяє досягнути суттєвого підвищення ефективності, результативності та якості навчально-виховного процесу, постійно

знаходиться в центрі уваги як дослідників, так і особливо педагогів-практиків.

Питанням особливостей розвитку пізнавальних процесів в онтогенезі присвячені роботи Г.С. Абрамової, Л.І. Анциферової, Л.І. Божович, А.В. Запорожець. Проблематика окремих психічних властивостей учнів старшого шкільного віку висвітлена у працях І.С. Кона, Г.С. Костюка, Л.О. Лісіної та ін.

Проблема групової форми організації пізнавальної діяльності завжди була актуальною в психолого-педагогічній літературі. Це пов'язано з тим, що така форма роботи дозволяє різноманітні форми організації навчальної діяльності, а також сприяє формуванню якостей особистості (відповідальність, комунікабельність та ін.)

Аналізуючи існуючі і використовувані в діяльності вчителя форми і методи роботи, ми зробили висновки про недостатню кількість прийомів, що сприяють активізації розумової діяльності учнів. Для цього нами був розроблений «лабіринт», що припускає «проходження» його групою учнів. «Лабіринт» припускає рішення ряду задач із заплутаними ходами, з якого необхідно знайти вихід. Розроблений «лабіринт» складається з ряду задач, що включали, у свою чергу, мікрозадачі.

Даний метод допомагає вибудувати навчальний процес на інших підвалинах. Однак виникають суперечності між бажаним і дійсним станом готовності педагогів до використання групової роботи, що зумовлює потребу узагальнення теоретичного і практичного досвіду основних аспектів досліджуваної проблеми.

Об'єкт дослідження: організація пізнавальної діяльності учнів на уроках.

Предмет дослідження: групова робота як форма організації пізнавальної діяльності старшокласників в умовах використання прийому «проходження лабіринту».

Мета дослідження — виявити зв'язок між формою навчання й активізацією розумової діяльності учнів.

Відповідно до мети визначені завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з питань організації групових форм пізнавальної діяльності.

2. Визначити етапи організації групових форм пізнавальної діяльності.

3. Експериментально перевірити ефективність організації групової роботи учнів за визначеними етапами та з врахуванням її особливостей «проходження лабіринту».

У дослідженні ми розглядаємо «лабіринт» як спосіб активізації пізнавальної діяльності учнів у груповій формі.

В експерименті взяли участь 16 учнів 11-х класів. Експеримент проходив у два етапи. На першому етапі усі випробовувані були поділені на чотири групи (кожну групу очолює учень з гарними знаннями по предмету, а також є учень з низьким рівнем знання).

На першому етапі випробуванним була запропонована інструкція: запропонований «лабіринт» складається з 16 задач, серед яких шість задач зв'язані між собою однією загальною мікрозадачею, що припускає використання однієї формули. Ці зв'язані між собою загальною мікрозадачею задачі названі основними. Крім основних задач у «лабіринт» виділені побічні задачі, що утворюють плутанину. Для «проходження лабіринту» вам необхідно вирішити тільки основні задачі. Але для цього самостійно визначте ці задачі. Для того, щоб учні могли визначити основні задачі рекомендується:

- проаналізувати умову задачі;
- виділити в основній задачі мікрозадачі;
- розв'язати їх;
- прочитати і проаналізувати умову поруч розташованої задачі;
- зіставити мікрозадачі двох задач;
- при перебудованні загальної мікрозадачі схематично зобразити зв'язок;
- визначити загальну формулу, за допомогою якої можна розв'язати задачу;
- при відсутності загальної мікроза-

дачі рекомендується прочитати і проаналізувати наступну супутню задачу і т.п.

У процесі вибору основної задачі треба пам'ятати, що вона повинна бути задачею, зв'язаною з попередньою загальною мікрозадачею. Тому вибір її припускає порівняння цих мікрозадач між собою.

Вам запропоновано пройти лабіринт за 45 хвилин. Приступайте до виконання завдання.

Усі задачі в лабіринті розміщені так, що неправильний вибір викликає утруднення у подальшому просуванні «лабіринтом».

Особливості першого етапу були у тому, що перед учнями не ставилася задача обов'язкового спільного виконання завдання, хоча завдання було запропоноване усій групі.

На другому етапі учням була повторена інструкція, дана на першому етапі. Однак були надані наступні доповнення: у процесі розглядання команда може обговорювати особливості розв'язання задач, розподіляти роботу усередині групи, але кожний із членів групи повинен вміти обґрунтувати і пояснити розв'язання будь-якої задачі.

За першу правильно вирішену основну задачу команда одержує 1 бал, за кожен наступну отримує в два рази більше попередньої.

Додаткові бали нараховуються при виконанні завдання менш, ніж за 40 хвилин, а також за оригінальність виконання (варіативність рішення окремих задач).

Знімаються бали: за звертання до допомоги експериментатора, а також невміння аргументувати розв'язання задачі окремим членом команди.

Одночасно запропоноване завдання виконує чотири команди (кожна команда підбирається за визначеним рівнем підготовки). Команда складається з чотирьох учнів. На виконання командам дається 30 хвилин.

У процесі виконання експериментального завдання нами фіксувалися наступні особливості:

- потреба застосування теоретичних знань при розв'язуванні задач;

- передбачення ходу розв'язування;
- критичний аналіз власного розв'язування;
- логічність міркувань;
- прояв контролю і самоконтролю по ходу розв'язання;
- прагнення й інтерес до розв'язання задач;
- типи групової взаємодії.

Було встановлено, що перша група виконувала завдання («проходження лабіринту») наступним чином: більш підготовлений учень пропонував розв'язування задачі. А інші готували відповідь «від групи».

Друга та четверта групи використовували «конвеєрний» тип взаємодії: між учнями розподілена послідовність операцій, які складають дії з розв'язування задачі.

Третя група вибрала коопераційний тип. Для прискорення розв'язування задачі учасники групи домовляються між собою, хто й що буде робити. Продукт групової роботи складається з результатів роботи кожного учасника групи.

Нами були отримані наступні результати: на першому етапі тільки 25 % випробовуваних впорались із завданням. 50 % випробовуваних не встигли виконати всі завдання та розв'язали правильно із шести до чотирьох задач. 25 % випробовуваних не впорались із запропонованим завданням.

На другому етапі всі чотири команди «пройшли лабіринт» цілком, тобто правильно визначили і розв'язали всі шість задач. Однак треба відзначити, що тільки 75 % одинадцятикласників змогли самостійно вирішити за вимогою експериментатора і пояснити розв'язання. 25 % випробовуваних при питаннях експериментатора зверталися по допомогу до членів своєї групи.

Таким чином, зростання кількості випробовуваних, що впоралися з запропонованим завданням, свідчить про активізацію розумової діяльності старшокласників, а також про позитивний вплив групи на процес виконання завдання. Крім того, даний метод формує навички роботи в групі.

У цілому, аналізуючи виконання завдання у груповій формі, можна виділити наступні особливості:

- прагнення до обміну інформацією;
- позитивна емоційність протягом виконання всіх задач;
- взаємодопомога в ході обговорення;
- співробітництво;
- у деяких учнів проявилась потреба у пояснюванні іншим учням процесу розв'язування задач;
- прагнення до самоствердження.

Висновки

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань організації групових форм пізнавальної діяльності дозволив зробити висновок про недостатню кількість прийомів, що сприяють активізації розумової діяльності учнів.

2. У процесі «проходження лабіринту» були встановлені етапи:

- 1) визначення задач;
- 2) утворення груп, розподіл ролей у малих групах;
- 3) груповий діалог;
- 4) подання результатів обговорення.

3. Отримані результати експерименту дозволяють стверджувати, що перспективним для розв'язання проблеми пізнавальної активності у старшокласників є прийом «проходження лабіринту», важливим складником якого виступає його діалогічність, що найбільшою мірою дає можливість для розвитку кожної особистості.

Література

1. *Вікова і педагогічна психологія* : навч. посіб. / Т.В. Дуткевич, В.А. Яцюк ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т соц. реабілітації і розв. дитини, каф. психології освіти і упр. Кам'янець-Подільський, 2007. 207 с.

2. *Вікова та педагогічна психологія* : навч. посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта. 2001. 416с.

3. *Тихенко Л.В., Сидоренко Н.Ю.* Вплив пошуково-дослідницької діяльності старшокласників на розвиток їхніх творчих здібностей / Л.В. Тихенко, Н. Ю. Сидоренко // Позашк. освіта та виховання. 2008. № 1. С. 30–35.

4. *Корсун І.В.* Роль методів та організаційних форм навчання в активізації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників / І.В. Корсун, В.Д. Сиротюк // Збірник наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський : К-ПДУ, 2006. Вип. 12. С. 283–285.

5. *Лісіна Л.О.* Теоретичні основи розвитку пізнавальної активності школярів у процесі навчання основам наук // Професійне становлення педагогічних працівників : Збірник наук. праць. Запоріжжя : Запоріж. обл. ін-т удосконалення вчителів, 1997. Вип. 5. С. 187–196.

6. *Освітні технології* : наук.-метод. посібник / О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська ; за заг. ред. О. Пехоти. Київ : А. С. К., 2001. 489 с.

7. *Пометун О.І.* Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л.В. Пироженко. Київ : А.С.К., 2004. С. 50–96.

8. *Роменець В.А.* Психологія творчості : навч. посібник. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 288 с.

9. *Чувасова Н. О.* Дидактичні умови підвищення ефективності діалогічного навчання у формуванні пізнавальної активності старшокласників // Педагогіка вищої та середньої школи : Збірник наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2005. Вип. 12. С. 198–207.

10. *Ярошенко О. Г.* Групова навчальна діяльність школярів: Теорія і методика. Київ : Партнер, 1997. С. 46–74.

05.06.2019